

BAISAIS, VALDZINOŠAIS SVĒTUMS

Jānis Vanags

Latvijas Evaņģēliski luteriskās Baznīcas arhibīskaps
arhibiskaps@lelb.lv

Es esmu dzirdējis Sanctus, Sanctus, Sanctus no kardināliem Sv. Pētera bazilikā, Sviat, Sviat, Sviat Kremļa katedrālē un Hagios, Hagios, Hagios no patriarhiem Jeruzalemē. Lai kurā valodā šie viscildenākie vārdi atskan, tie tver visdziļākajos dvēseles pamatos — uztraucoši un aizkustinoši, ar varenām pārpasaulīgā noslēpuma baismām, kurš dus tur dzīlēs.

Rūdolfs Otto

Atslēgas vārdi: svētums, personība, sabiedrība, sakrālais mantojums, reliģijas psiholoģija

Rakstā ir aplūkota reliģiskā pārdzīvojuma daba un iespāids uz personības formāciju un sabiedrības vērtībām. Šis temats ir analizēts tādu autoru darbos kā Rūdolfs Otto, Pāvels Florenskis, Maksis Vēbers un Klaivs Steiplzs Lūiss. Svarīgs faktors cilvēku garīgajā izaugsmē un savstarpējās attiecībās ir atbilstoša emocionāla atsaukšanās uz sastapšanos ar svēto kristīgās baznīcas kultā, vēstījumā un saskarē ar sakrālās mākslas un kultūras mantojumu. Tas liek domāt par šī mantojuma saglabāšanu, pieejamību un vietu izglītībā.

Pie ticības es nonācu tāpat kā daudzi manas paaudzes cilvēki padomju apstākļos. Par Dievu man neviens nestāstīja. Par baznīcu teica tikai sliktu. Ateistiskā audzināšana caurāda izglītību visos līmeņos. Prātīgi spriežot, nebija iemesla, lai kāds pievērstos ticībai. Mani — tāpat kā daudzus tajā laikā — bez argumentiem pārliecināja iracionāls piedzīvojums, saskaroties ar svēto. Ir radīti dažādi Dieva pierādījumi un to atspēkojumi, taču līdz galam cilvēku pārliecina tikai paša pieredze. Pārliecinātājs piedzīvojums ieskanas gan vācu reformācijas aizsācēja Mārtiņa Lutera darbos, gan izcilā 18. gs. protestantu mistiķa Gerharda Terstēgena dzejā, gan daudzu seno kristīgo mistiķu darbos. Tas ir dārgs elements gan personības, gan sabiedrības veidošanā. Kad režīms ir izskaudis zināšanas par reliģiju un teju visus ārējos pamudinājumus uz to, tad svētuma piedzīvojums pārsteidz tirā veidā. Ne vienmēr novērtēts, tas tomēr nav zaudējis nozīmi arī mūsdienās.

Reliģiskais pārdzīvojums ir saistīts gan teologu, gan reliģijas psihologu uzmanību. Īpaši var izcelt Rūdolfu Otto (*Rudolf Otto*, 1869–1937) darbu “Svētums”¹ ar apakšvirsrakstu “Par iracionālo dievišķā idejā un par

tā attiecībām ar racionālo”. To uzskata par vispazīstamāko 20. gs. teoloģisko darbu vācu valodā, kas jau autora dzīves laikā piedzīvoja 25 izdevumus. Padomju laika garīgajiem meklētājiem nebūs svešs Pāvela Florenska

vārds (Павел Александрович Флоренский, 1882–1937), kura darbi tolaik bija pieejami krievu valodā. Viens kā psihologs un akadēmiskais teologs, otrs kā priesteris un mistiķis apraksta svētuma piedzīvojumu kā reizē baismu un valdzinošu. Gan satriecošajam, gan pacilājošajam pārdzīvojuma aspektam ir svarīgs iespaids uz cilvēka personības tapšanu un līdz ar to arī uz sabiedrības labklājību. Izcilais rakstnieks un kristīgais apoloģēts Klaivs Steipls Lūiss (*Clive Staples Lewis*, 1898–1963) norāda uz spēju atbilstoši atsaukties svētajam kā uz nozīmīgu attiecības veidojošu elementu cilvēku starpā un sabiedrības dzīvē. Krāsaini un aktuāli viņš runā arī par dzīvi bez svētuma.

Dieva baisma un radījuma izjūta

R. Otto uzauga tradicionālā luterāņu ģimenē un uzsāka studēt teoloģiju stingri konservatīvajā Erlangenes fakultātē. Trīs gadus vēlāk viņš turpināja studijas Getingenē, kur sastapās ar Frīdriha Šleiermahera, Imanuēla Kanta, Jākoba Frīdriha Frīsa un arī ar reliģijas psiholoģijas aizsācēja, Hārvadas universitātes profesora Viljama Džeimsa darbiem. Tas viņu ierosināja reliģiju aplūkot no izjūtas un pārdzīvojuma skatpunkta. Viņš runā nevis par atkarības sajūtu kā Šleiermahers, jo atkarības sajūta var rasties arī sadzīvīskās attiecībās cilvēku starpā. Otto runā par radījuma izjūtu, kas ceļas no bijības tāda objekta priekšā, kas atrodas ārpus cilvēka un ir tik absolūti pārāks, nepieejams un citāds, ka cilvēkā izraisās noraidošā attieksme pašam pret sevi. Tā priekšā, kas ir pārāks par visu radību, radījums piedzīvo, ka nogrimst un izbeidzas pats savā neesamībā. Ābrahāms, kaulēdamies ar Dievu par Sodomas iedzīvotājiem, saka: “Redzi nu! Es esmu ņēmies runāt ar Kungu, bet esmu tikai pišļi un pelni.”² Praviētis Jesaja, redzot vīzijā Dieva troni, saka: “Vai! man — pagalam es, jo man nešķīstas lūpas un mītu tautā, kam nešķīstas lūpas, — bet manas acis nu skatījušas ķēniņu, Pulku Kungu!”³ Dievišķā spēka atspulgu mūsu pārdzī-

vojumā Otto sauc par nūmenu, bet to, kura priekšā cilvēks piedzīvo radījuma izjūtu, raksturo kā numinozo. Izsakot to reliģijas valodā, Otto runā par cilvēka pārdzīvojumu, sastopoties ar svēto, — kā uz to norāda arī viņa darba nosaukums.

Ikdienas valodā svētais parasti tiek saistīts ar tikumīgo. Par svētu dēvē cilvēku, kam domas, vārdi un darbi atbilst visaugstākajiem morāles standartiem. Otto izpratnē numinozais ir svētais pats par sevi — tīrs, bez jebkāda racionālā momenta, tikumiskiem vai estētiskiem atribūtiem. Ja ikdienas sarunā svētajiem piedēvē, piem., žēlsirdību, nesavtību, šķīstību, tad numinozajam piemīt baismas, valdzinājums, majestāte, enerģija un citādība. Svētuma piedzīvojuma būtiska daļa ir *mysterium tremendum*, jeb noslēpums, kurš liek nodrebēt. Noslēpums, jo numinozais nav pieejams un satverams. Gerhards Terstēgens teica, ka aptverts Dievs nav Dievs. Numinozais ir pilnīgi citāda, dievišķais, visugalējais, kas atraujas no jēdzieniem un izziņas. Nodrebēt liekošais, jo baisi šausmīgā elements neizzūd arī augstākajā pilnīgas dievtības pakāpē. Reliģija nav dzimusi no dabiskām bailēm, jo *baisma* (*Grauen*) nav parastās bailes, bet gan mistiska nodrebēšana, kas neattiecas uz dabisko. Baismīgā, visvarenā un majestātiskā priekšā tiek objektīvi piedzīvota paša nīcības un izzušanas izjūta — radījuma izjūta. Tas izlaužas arī Terstēgena dziesmā “*Gott ist gegenwärtig*” (Dievs ir klātesošs):

<i>Gott ist in der Mitten.</i>	Dievs ir pašā vidū.
<i>Alles in uns schweige</i>	Viss lai mūsos klusē,
<i>und sich innigst vor ihm</i>	iekšēji tā priekšā liecas.
<i>beuge.</i>	

Līdzīgi par svēto runā pazīstamais krievu pareizticīgais teologs Pāvels Florenskis. Lekcijā “Страх Божий”⁴ (“Dieva baisma”) viņš saka: “Ja jums labpatīk runāt par reliģiju, tad nāksies samierināties ar šo nelaikmetīgo vārdu, kurš tomēr ir īsti laikā. Reliģija vispirms ir *страх Божий*, un katrs, kurš grib iekļūt reliģijas svētnīcā, lai iemācās Dieva bīties. [..]

Reliģijā nekas neizaug bez labās saknes, un šī sakne ir *страх Божий*, kas no augšienes ir iemājojusi mūsu sirdi: viss labais ir no tās. [...] Kungs ir baismīgs savā diženumā un pārākumā, savā neizdibināmajā noslēpumā. Dievs ir liels un baismīgs visā un visiem. To bez mītas atkārto Svētie Raksti, kā arī tie, kas pa īstam pazinuši Dievu — pazinuši, nevis rakstījuši par Viņu nokaujošas disertācijas vai tukšus feletonus laikā starp tēju un vakariņām. Baismīgs, baismīgs, baismīgs — un jebkāda reliģija ir šīs neizskaidrojamās Dieva baismas pilna un caurstrāvota. [...] Ai, kad ar karstu dzelzi piededzina glotādu, neviens sev nejautā, patīk tas vai nepatīk: tad nav laika psiholoģismiem. “Tas patiesi — ir!” sacīs piededzināmais. Šis “ir” izteiksies ne no pārdomām, bet izkleigsies pats. Tāda ir *Dieva baisma*. Kad pa īstam — bez manierēšanas un kaislas samākslotības uztveram dievišķo, tad sentimentāla izpaušanās nenāk ne prātā. Lielu baismu satricināti, tad sāksim kliegt no saviem dziļumiem: “Patiesi — Tu esi!”

Šim eksistenciālajam nodrebēšanas vai pat šausmu pārdzīvojumam var ieraudzīt arī racionāli tveramu pusi, kas to gan stipri piezemē, taču arī dara saprotamāku. Saskaņā ar luterisko teoloģiju cilvēka garīgā dzīve un attīstība notiek spriedzes laukā starp bauslību un evaņģēliju. Israēla tautas izredzētība vispirms izpaudās tā, ka Dievs tai deva likumus svētai un taisnīgai dzīvei. Tos zināt senā Dieva tauta uzskatīja par izredzētību un privilēģiju. Bauslība ir Dieva svētuma un taisnības izteicēja, caur kuru tam jāatspoguļojas viņa tautas dzīvē. Ko gars sajūt, baismās nodrebot Dieva svētuma priekšā, to bauslība pasaka vārdos, prātam satveramā veidā. Dieva baisma māca gribu sekot tam, ko bauslība māca prātam. Parasti bauslību pazīst no vārdiem: “Tev būs!” un “Tev nebūs!” Tomēr tās vēsts ir daudz baismīgāka. Patiesībā tā cilvēkam saka: “Ir jau noticis. Grēka alga ir nāve, un visu, kas dvēseli pazudina, tu jau esi izdarījis.” Ko cilvēks var darīt, lai savu stāvokli labotu? Pat žēlsirdīgais Jēzus atbild — itin

neko!⁵ Ar to bauslība piešķir *Dieva bausmai* gluži saprotamu iemeslu. Tomēr, neievērojot svētuma pārdzīvojuma otru pusi, mēs nespētu saprast, kā gan kristieši un jo sevišķi kristīgie mistiķi savas attiecības ar Dievu var saukt par mīlestību. Mārtiņš Luters teica: “Mēs svētumu ar bailēm godājam un tomēr no tā nebēgam, bet arvien spiežamies tam tuvāk.” Kā ir iespējams mīlēt to, kas iedvēš šausmas?

Noslēpuma valdzinājums

Pāvels Florenskis apraksta nopietnam kristietim labi pazīstamo pārdzīvojumu, ka tad, kad atklājas ne no šīs pasaules esošais, pasaule sajūtas plūstoša un zūdoša, un līdz ar to arī mēs kā dreboša liesma vējā nonākam uz neesības robežas. Taču galējās nīcības piedzīvojumā notiek mūsu vislielākā paaugstināšana. No mūžības Esošajā mēs atrodam savu mūžības balstu. R. Otto secina, ka numinozajam piemīt arī *mysterium fascinans* — valdzinošais noslēpums. Numinozais ne tikai iedvēš baismas, bet savādā kārtā arī pievelk. Tas ir reizē šausminošs un brīnišķīgs, biedējošs un pievilcīgs. Nodrebēšana un valdzinājums savienojas savstarpēji papildinošā harmonijā. Florenskis dod priekšu tēlainai valodai un runā par spēcinošām straumēm, kas no pārpasaulīgā ienāk mūsu esamībā, bet Otto analizē, ka *tremendum* un *majestas* ietver sevī “numinozā enerģiju”. Dzīvo Dievu raksturo Spēks, kustība, ierosme, darbīgums, dziņa: “Tas ir nūmena elements, kuru piedzīvojot, arī cilvēka noskaņojums aktivizējas, iedegas, pildās ar milzīgu spriegumu un dinamiku, vai nu tas izpaustos askēzē vai cīņā pret pasauli un miesu, vai varonīgā darbībā un rīcībā, kurā savilņojums izlaužas uz āru. Šis iracionālais elements Dieva idejā ir visbiežāk raisījis pretrunu ar tikai racionālas, spekulatīvas domāšanas un definīcijas “filosofisko” Dievu.”

Reliģijas psihologa valodā un terminos Otto norāda uz to, ka cilvēka svēttapšana nesākas no baušļiem — pretēji uzskatam, kas šķiet gluži vai aksioma. Neviens netop

svēts ar to, ka iemācās baušļus, sakopo gribasspēku un tos īsteno dzīvē. Bauslības uzdevums ir būt spogulim, kurā cilvēks pats ierauga Dieva taisnību un savu krišanu. Tā pasaka likumu, uzrāda pārkāpumu, notiesā un nogalina. Dziedināšana un svēttapšana sākas ar evaņģēliju, ar labo vēsti. Par savu nākšanu pasaulē Kristus teica: “Es neesmu nācis bauslību atnest, bet piepildīt. Iekams debesis un zeme zudis, pat vismazākais burts vai rakstu zīme no bauslības nezudis, līdz tas viss notiks.” Pirmajā mirklī tas var izklausīties pēc tiesu izpildītāja, kurš ieradies piepildīt spriedumu līdz pēdējam komatam. Tā būtu nevis labā, bet nāves un posta vēsts, kas tikai vairo šausmas. Tomēr šie Jēzus vārdi nozīmē, ka viņš ir nācis bauslību piepildīt mūsu vietā. Cilvēks nespēja un bieži arī negribēja to pildīt, bet Kristus to vietnieciski, mūsu labad piepildīja līdz pat mazākajai rakstu zīmei. Labā vēsts ir tā, ka “tam, kas manus vārdus dzird un tic viņam, kas mani ir sūtījis, ir mūžīgā dzīvība un tas nenāk tiesā, bet no nāves ir pārgājis dzīvībā”. Bez cilvēka nopelna, tīri no savas žēlastības Kristus ticīgajam uzdāvina savas nevainojamās dzīves nopelni kā svētku drēbes, ar kurām ieiet debesu mielastā.⁶ Labā vēsts parāda *mysterium fascinans* jeb Dieva valdzinošā noslēpuma prātam tveramo skaldni. Kristus dēļ ir iespējams saprast, kā mīlēt baismas iedvesošo Dievu.

Evaņģēlijs ir otrs pols spriedzes laukam, kurā notiek garīgā izaugsme. Bauslība un bailes no Dieva soda varbūt daļēji attur cilvēku no pašposta un ļaunas rīcības, bet dvēseli dziedina un virza tikai evaņģēlijs. Luteriskā mācība uzsver, ka grēcīgais cilvēks netiek attaisnots viņa tikumisko sasniegumu dēļ. Secība ir pretēja. Svēttapšanas sākums un virzītājs spēks ir ticībā uz Kristu iegūtā piedošana un attaisnošana. Svētais Ričards no Čičisteras (13. gs.) ir atstājis lūgšanu, kas izsaka svēttapšanas būtību: “Žēlastības pilnais pestītājs, draugs un brāli, kaut es spētu tevi skaidrāk redzēt, tevi pilnīgāk mīlēt un tev tuvāk sekot dienu no dienas.” Iedziļino-

ties Kristus personā, cilvēks iegūst dziedinošu attieksmi pret savu grēcīgumu — ne sevī nicināšanu, bet bēdas par to. Sevī nicināšana un vainas sajūta cilvēku pamazām iznīcina. Sirsnīgas bēdas par grēkiem ved dvēseli pie dziedināšanas nožēlas asarās. Apzinoties piedošanu, tā gūst mierinājumu un spēj atvērties Dieva svētdarīšanas darbam, lai nestu Gara augli, kas ir “mīlestība, prieks, miers, izturība, krietnums, labestība, uzticamība, lēnprātība, savaldība”⁷. No šejienes nāk Otto pieminētais spēks, *kustība, ierosme, darbīgums un dziņa* uz labiem veiciem gan paša izaugsmē, gan sabiedrības labā. Ne tikai atsevišķi cilvēki, bet veselas tautas, mūsu tauta un visa kristīgā civilizācija ir veidojusies *tremendum* un *fascinans*, bauslības un evaņģēlija spēka lauka iespaidā. Franciskāņu mūks un garīgais skolotājs Ričards Rors raksta, ka praktiskajā reliģijā nekas nav svarīgāks, kā atklāt to sevi, kas jāpazaudē, un to sevi, kas jāatrod. Tas notiek citādi, kā vien stāvot reizē baismā un valdzinošā svētuma priekšā.

Baznīca, caur kuru pieskarties

Baznīca ir likta pasaulē par savdabīgu filozofu akmeni, kura pieskārienam jāraisa cilvēkā pārvērtības. Kristīgā ticība ir viscaur iemiesošanās reliģija. Vissvarīgāko Dievs cilvēcei atklāja un tās labā paveica, iemiesojoties, piedzimstot pasaulē. Jēzus dzīves laikā viņa ķermenis uz zemes bija īpašais punkts Visumā, no kura Dievs runāja uz cilvēkiem, kur viņu varēja redzēt, pieskarties un pat iedraudzēties. Atgriežoties godībā, Kristus par savu ķermeni pasaulē atstāja Baznīcu — savu mācekļu saimi, lai tā turpinātu viņa darbu. Iemiesots Baznīcā, viņš joprojām mājo starp cilvēkiem. Baznīcu viņš ir līcis par dievišķā un zemišķā saskares vietu, kur cilvēks pieskars svētajam un var Dievu dzirdēt, sastapt, iepazīt un ar viņu iedraudzēties. Tas notiek kultā. R. Otto raksta, ka numinozā baismis un valdzinošais noslēpums bezgalīgi cēlā formā ir klāt kristīgajā kultā, kurā dvēsele savās

dzīlēs nodreb un piekļūst līdz dziļākajiem dziļumiem. Florenskim kults ir nodalītā esamības daļa, kur pasaulīgais sastop dievišķo, nīcīgais neiznīcīgo un laicīgais mūžīgo. “*Kults ir plaša zemišķajā esamībā, pa kuru tajā no citas pasaules ieplūst barojošas un spēcinošas straumes.*” Ja kulta būtību un mērķi saprot šādi, tad netrāpa mērķi spriedumi par to, vai kāda dievnama iekārtojums nav pārmērīgi grezns un ceremonijas nav pārlieku nesaprotamas. Jājautā kas cits — vai tās kalpo par plaisu esamībā uz citu pasauli? Vai tās pieskaras kā ar nokaitētu dzelzi un liek dzīlēm izsaukties: “Tu esi!” Vai dievnamā notiekošais palīdz piedzīvot pārvērtību, kurā zūd es, kas jāpazaudē, un tiek atrasts es, kas jāatrod? Tas atšķir labu baznīcas interjeru no slikta, sakrālu mūziku no dziesmas ar dievbijīgiem vārdiem, svētbildi vai ikonu no gleznas ar reliģisku sižetu. To sevišķi labi var novērot ikonās, ko apzīmē par “Спас — ярое око” (“Pestītājs ar bargajām acīm”). Tajās Kristus ir attēlots kā Visuvaldītājs ar izteikti skaudru, nopietnu skatienu. Tās reizē biedē un pievelk arī cilvēkus bez reliģiskas piederības un iedvesmo uz pārmaiņām, bez vārdiem paužot gan bauslibu, gan evaņģēliju.

Kas rietumu civilizācijai atdos “burvību”?

Tādu jautājumu uzdod reliģijas sociologs Maksis Vēbers (1864–1920). Viņš sāk runāt par Rietumu sabiedrības racionalizēšanos, ko niansētāk izsaka viņa grūti tulkojamais jēdziens *Entzauberung* — burvības zaudēšana vai desakralizācija. Racionālisma laikmetā izveidojās apstākļi, kad kristīgā reliģija sāka meklēt sev attaisnojumu nevis savā unikālajā pieejā svētajam, bet saprātīgi pamatojamā lietderībā. Dievkalpojumi sāka līdzināties publiskām lekcijām par reliģiski ētiskiem jautājumiem. Sprediķi mēdza būt pamācības pavisam praktiskās lietās, piem.: “Par kartupeļu audzēšanas neizteicamo svētību.” Šo laiku pavadīja liturģijas panīkums un kulta apsikums. Atceroties Florenski, nav pārstei-

gums, ka bez “barojošajām un spēcinošajām straumēm” 19. gs. kristīgajai reliģijai bija īpaši graužošs un tam sekoja ateisma plūdi. Vispirms desakralizējās racionalizētā reliģija, kuru turpmākās desakralizācijas gaitā nostūma malā kā kaut ko iracionālu, kas neder par vienojošu pasaules uzskatu sekulārā pasaulē. Modernā zinātne, ko sākotnēji pieņēma par vērtību veidotāju reliģijas vietā, M. Vēbera uztvērē ir izteikti nihilistisks pasākums, jo katru jaunu savu sasniegumu zinātne tiecas pārspēt un padarīt par novecojušu, un tā līdz bezgalībai. Dekonstruējusi visus citus vērtību avotus, zinātne arī pati neglābjami zaudēja savu nozīmi kā kopīgu vērtību veidotāja. Nepalika nekāda vienojoša pasaules uzskata, ne reliģiska, ne zinātniska, un tas izraisīja sabiedrības fragmentēšanos nesavietojamos vērtību segmentos. Estētiskās vērtības nu bija nesamierināmā antagonismā ar reliģiskajām vērtībām. Vērtību spriedumi (*Werturteile*) pārveidojās par gaumes spriedumiem (*Geschmacksurteile*), kur morāliski nosodāmais, kļuva vienkārši par bezgaumīgo⁸. M. Vēbera jautājums par to, kas Rietumu sabiedrībai varētu piešķirt “burvību” jeb sakrālā izjūtu, nav maznozīmīgs arī mūsdienās, kad ir uzkrāta ilgāka pieredze, dzīvojot bez tās.

2015. g. 7. janvārī Parīzē teroristi uzbruka franču satīras žurnāla *Charlie Hebdo* redakcijai. Barbariskais uzbrukums izsauca cildenu līdzietības vilni. Miljoniem cilvēku burtiski cieta līdzī. Masu manifestācijā par upuriem sēroja Eiropas politiskie un viedokļu līderi. Tūkstoši stājās vārda brīvības sardzē, kas ir viena no Eiropas vērtībām. Savu ievainojumu viņi izpauđa plakātā *Je Suis Charlie* — es esmu *Charlie*. Teroristiem bija izdevies velnišķīgs triks, ko viņi diez vai plānoja: visas pasaules priekšā Eiropas elite identificēja sevi, demokrātiju un Rietumu vērtības ar trulām, ļaunām karikatūrām un jēliem, banāliem jokiem — jo tāds it bieži ir šī izdevuma saturs. Par vārda brīvības svēto ikonu tika padarīts garadarbs, kura vienīgais svētums ir apņēmība neko neatstāt svētu. Viens no

izdzīvojušajiem karikatūristiem Bernards Hol-trops paziņoja: “Mēs uzņemjam šiem cilvēkiem”, ar to domājot sērojošos atbalstītājus ar plakātiem. K.S. Lūiss filosofiskajā darbā “Cilvēka atmešana”⁹ runā par cilvēkiem bez krūtīm: “Nejēdzīgi, ka viņus sauc par intelektuāļiem. Tie neatšķiras no citiem cilvēkiem ar neparastu spēju atrast patiesību vai ar svaigu degsmi tai sekot. Viņi ir iezīmīgi ne jau ar domu pārbagātību, bet ar auglīgu un cildenu emociju trūkumu. Viņu galvas nav lielākas par normālām. Tās izskatās lielas tādēļ, ka krūtis ir atrofējušās.” *Charlie Hebdo* apoteoze uzrādīja kādas pārkāptas robežas. Nekas vairs nav svēts, iznīrgt drīkst pilnīgi visu. Ne tikai mākslinieki. Tā nu ir katra indivīda neaizskaramā izteiksmes brīvība.

Dzīve bez svētuma nes līdzī likumsakarīgas problēmas, ko K. S. Lūiss raksturo skaudri un trāpīgi: “Biedējošā vientiesībā mēs izņemam orgānu un prasām funkciju. Mēs taisām cilvēkus bez krūtīm un gaidām no viņiem tikumu un uzņēmību. Mēs izsmejam godu un brīnāmies par nodevējiem starp mums. Mēs kastrējam un prasām, lai vepris būtu auglīgs.” Kad svētuma uztvere ir atrofējusies, ir veltīgi gaidīt, ka tādi jēdzieni kā tauta, sava valsts, brīvība vai dzimtene būs dabiskas vērtības. Lai izraisītu iedzīvotājos patriotismu, tagad nākas radīt propagandas fikcijas, taču ar tām nepietiek ne lai valsti uzceltu, ne lai to nosargātu.

Atsaucoties uz grieķu, latīņu, angļu, ķīniešu un indiešu domātājiem, Lūiss aprāda, ka līdz nesenam laikam visi skolotāji un pat visi cilvēki ticēja pasaulei, kurā lietas nevis tikai saņem, bet pelna godbijību vai nicinājumu, apstiprinājumu vai noraidījumu. Mūsu emocionālā reakcija uz lietām atbilst vai neatbilst to būtībai. Izglītība sākas ar sirds vingrināšanu reaģēt atbilstoši. Skatoties uz krucifiksu, būtu atbilstoši just bijību. Redzot savas valsts karogu, būtu atbilstoši atcerēties patriotismu. Redzot vardarbību, būtu dabiski izjust pretīgumu. Taču kaut kad mūsu izglītība ir aizgājusi pa subjektīva relatīvisma ceļu.

Mēs vairs nerunājam par vērtību, kas lietām piemīt, bet par sajūtām, kas mūs saskarē ar tām pārņem. Izjūtas katram drīkst būt citādas. Mēs esam atmetuši domu par atbilstošu vai neatbilstošu emocionālu atsaukšanos. Bieži tiek uzsvērts, ka skolai ir jāieaudzina vērtības, taču būs grūti tās nodot tālāk paaudzēm, kuras neizjūt svēto. Zālamans mācītājs saka: “Atceries Radītāju savās jaunības dienās, pirms ļaunās dienas ir atnākušas un klāt gadi, par kuriem tu teiksi: man nav no tiem patikas!” (12:1) Mūsu izglītības sistēmā ir vajadzīga nopietna vieta sakrālajam. Trenēta emocionāla atsaukšanās izglītībā ir svarīgs pamats, uz kā balstīt intelektu un izkārtot zināšanas.

Lūkojies un dzīvo!

Atceroties manas ticības bērnību, daži ārēji norādījumi uz reliģiju un svētumu padomju laikā tomēr bija. Pa ceļam uz skolu bija vairākas baznīcas. Šīs sakrālās celtnes bija pirmais svētuma pieskāriens un mans pirmais katehisms. Latvijas dievnami nav tikai lauku ainavas sastāvdaļa, kas noderīga tūrisma nozarei. Baznīcu torņi ir kupīcas, kas iezīmē garīgu teritoriju, Dieva īpašumu, kur svētais ir tepat. Saskaņšanās ar to ierosina iekšējas, veselīgai cilvēku sadzīvei svarīgas pārmaiņas. Tādēļ ir nozīmīgi rūpēties par sakrālās kultūras saglabāšanu, īpaši par dievnamu uzturēšanu. Mēs tik ļoti esam pieraduši, ka paaudžu sakrālais mantojums ir ap mums, ka uz tā balstāmies, pat neievērojam. Cik ļoti viss izmainīts, ja kādu dienu tā vairs nebūtu!

Jēzus saka māceklim Filipam: “Kas mani ir redzējis, tas ir redzējis Tēvu.”¹⁰ Kristus ir iemiesotais Dieva svētums, vispilnīgākā svētuma atklāsmē. Sv. Ričarda lūgums skaidrāk redzēt Kristu ir dziļš un aktuāls. Darbā “Godības smagums”¹¹ Lūiss raksta, ka kristīgajā līdzcivīkā Kristus *vere latitat* — viņā ir patiesi apslēpta pati Godība, godības devējs un godinātais. “Līdzās svētajam sakramentam tavš tuvākais ir pats svētākais objekts, kas

dots tavām maņām.” Viņš ir svēts gandrīz tajā pašā veidā. Jo vairāk izkopjam spēju redzēt Kristu līdzcilvēkā un atbilstoši reaģēt, jo mazāk attiecību regulēšanai vajadzīgi baušļi un noteikumi. Pats labākais Rietumu civilizācijā — arī cieņa pret cilvēka vērtību, brīvībām un tiesībām — ir izaudzis no šīs labās saknes. Lietojot Rietumu brīvības un tiesības, vajag atcerēties, ka tās cēlušās no spējas saskatīt svēto un nes lielāko labumu tad, kad to redzam — arī šodien. Kas piešķirs “burvību” rietumu civilizācijai? Ceturtajā Mozus grāmatā, 21. nodaļā ir atrodams viens no senākajiem Kristus tēliem līdz ar aicinājumu lūkoties uz viņu, lai dzīvotu:

Un Kungs teica Mozum: “Taisī sev ugu-nīgu čūsku un liec kāta galā — ja kāds tiek sakosts, lai skatās uz to, un tas paliks dzīvs!” Un Mozus taisīja vara čūsku un lika to karo-ga kāta galā; un, ja kādu sakoda čūska, tad tas palūkojās uz vara čūsku un palika dzīvs.”

Avoti un piezīmes

¹ Otto R. *Das Heilige*. Über das Irrationale in der Idee des Göttlichen und sein Verhältnis zum Rationalen. Breslau, 1917. Saīsināts tulkojums latviešu valodā ir atrodams krājumā “Evaņģēliskās teoloģijas teksti no Šleiermahera līdz mūsdienām”. Rīga: Klints, 2012. 134.–140. lpp. No šī krājuma ņemta lielākā daļa R. Otto citātu.

² 1.Moz 18:27.

³ Jes 6:5.

⁴ Флоренский П. *Философия культа. Богословские труды*. Сб. 17. Москва: изд. Моск. патриархии, 1977.

⁵ “Ko gan iegūst cilvēks, ja tas iemanto visu pasauli, bet savai dvēselei nodara ļaunumu? Un ko cilvēks lai dod kā samaksu par savu dvēseli? Jo Cilvēka Dēls nāks sava Tēva godībā līdz ar saviem eņģeļiem, un tad viņš ikvienam atmaksās pēc viņa darbiem.” (Mt 16:26–28.)

⁶ Jņ 5:24; Mt 22:11–12.

⁷ Gal 5:22.

⁸ “As a matter of fact, the refusal of modern men to assume responsibility for moral judgments tends to transform judgments of moral intent into judgments of taste (‘in poor taste’ instead of ‘reprehensible’). The inaccessibility of appeal from esthetic judgments excludes discussion. This shift from the moral to the esthetic evaluation of conduct is a common characteristic of intellectualist epochs [..].” Weber M. *Essays in Sociology*. New York: Oxford University Press, 1946. 342 lpp.

⁹ Lewis C. S. *The Abolition of Man*. London: Oxford University Press, 1943.

¹⁰ Jņ 14:9.

¹¹ Lewis C. S. *The Weight of Glory*. Sanfrancisko: HarperSanFrancisko, 2001.

FEARFUL, FASCINATING SANCTITY

Jānis Vanags

Summary

Keywords: *sanctity, personality, society, sacrality, psychology of religion*

A unique faculty of human beings is the ability of perceiving the sacred. Many theologians and psychologists of religion have explored it. This article takes a closer look at two of them — Rudolf Otto and Pavel Florenski. Both have observed the duality of the religious experience. It encompasses both awe, even terror and fascination. This duality finds a rationally comprehensible expression in the two tenets of Lutheran theology — law and gospel. These are like “negative” and “positive” poles creating the force field, where spiritual growth and sanctification take place. For C. S. Lewis developing a proper emotional response to an encounter with the sacred was an important element of education — fundament knowledge can be arrayed upon. At some point the Western society abandoned the idea of proper emotional response, emphasizing individual, subjective reactions instead. This has left a considerable impact on the system of values, as the Judeo-Christian values have been based on a “proper” response to the presence and recognition of the sacred in one’s neighbor. Max Weber observed “disenchantment” in the Western civilization, brought forth by the rationalization of religion. In totalitarian dictatorships like the Soviet regime religion was intentionally marginalized by coercion. Yet, even then there were many occasions of life changing religious experiences, catalyzed by mere presence of sacred buildings and artefacts preserved in museums. This was an unpremeditated encouragement to an internal resistance to an oppressive regime. It adds another reason to preserve the sacred cultural heritage and to make it accessible. From the conservation point of view, sacred buildings as monuments have the greatest value when they serve their original purpose. And there is much more than that — the Church is the body of Christ, the actual presence of the Sacred One among the people. In her cult the sacred is encountered. Experience of *tremendum* and *fascinans* of this encounter is an important inspiration for a healthy personality even nowadays.